

– компанії, які і досі не приєдналися до цієї ініціативи, втрачають можливості в бізнесі, конкурентні переваги та відстають в управлінні. Не проводячи внутрішнього моніторингу та не впроваджуючи стратегії КСВ, вони, по-перше, не відстежують та не контролюють вплив свого виробництва на суспільство та навколишнє середовище, а по-друге, не повною мірою реалізують свій економічний потенціал.

ЛІТЕРАТУРА

1. Тарасенко І.О. Стратегічне управління соціальною відповідальністю як основа сталого розвитку підприємства // Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. Збірник наук. праць.– К.: КНУТД, – 2009. – № 2 (46). – т.1. – с. 167–173.
2. Українська мережа Глобального договору ООН – [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.globalcompact.org.ua> .
3. AA1000 Stakeholder Engagement Standart [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://accountabilityaa1000wiki.net/>
4. Стандарт верификации отчетов AA1000 [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.ksovok.com/doc/aa1000s.doc>
5. Концептуальні основи статистичного моніторингу / Д.Д. Айстраханов, М.В. Пугачова, В.С. Степанко та ін.; За ред. М.В. Пугачової. – К.: ІОЦ Держкомстату України. – 2003. – 343 с.
6. Колобов А.А. Менеджмент высоких технологий. Интегрированные производственно-корпоративные структуры: организация, экономика, управление, проектирование, эффективность, устойчивость / А.А. Колобов, И.Н. Омельченко, А.И. Орлов. – М.: Издательство «Экзамен», – 2008. – 621с.
7. Kendall M.G. Rank Correlation Methods. – N.Y.: Hafner Publ.Go., –1995. – 196 p.

Надійшла 17.092009

УДК 336.225.64

ДЖЕРЕЛА РИЗИКІВ ПОДАТКОВОГО БОРГУ

О. М.ТИМЧЕНКО

Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана

Систематизовано причини податкового боргу, встановлено їх взаємозв'язок, доведено, що джерела ризиків з боку держави завжди є необхідною і достатньою умовою для антифіскальної поведінки платників

Запорукою ефективного менеджменту, зокрема в частині розробки запобіжних заходів виникненню податкового боргу, є виявлення причин цього явища. У вітчизняній науковій літературі зустрічаються поодинокі праці, в яких досліджуються причини несвоєчасної сплати податків. Серед них слід відмітити праці В. І. Грушка, К. В. Павлюк, С. В. Онишко, А. М. Жеребних та І. М. Таранова. Слід також зазначити, що досить багато уваги приділяється виявленню причин ухилення від сплати податків та невиконання податкових зобов'язань в Україні. Це праці О. Ю. Безгубенко, В. В. Вишневецького, А. С. Веткіна, П. Т. Геги, А. Є. Гутника, І. І.Кучерова, С. П. Познякова, В. М. Федосова. Оскільки ми визнаємо

прихований податковий борг, який існує саме внаслідок ухилення від оподаткування, то причини ухилення й зумовлюють існування податкового боргу.

Постановка завдання

З огляду держави податковий борг є небажаним явищем, тому резонно його досліджувати в контексті ризикології. Слід відмітити, що у вітчизняній науковій літературі є декілька праць, в яких досліджуються джерела та види податкових ризиків [1, 2]. Проте не всі види податкових ризиків призводять до податкового боргу. У зв'язку з цим варто встановити, які саме з них спричиняють податковий борг, та систематизувати їх, виділивши основні та другорядні причини. Це дозволить в процесі менеджменту зосередити зусилля на усуненні першоджерела податкового боргу. За такої постановки завдання проблема податкової заборгованості ще не досліджувалася у вітчизняній науці. Спроба зробити крок у цьому напрямі зумовила означену вище мету написання цієї статті.

Результати та їх обговорення

Ми будемо досліджувати ризики виникнення податкового боргу відштовхуючись від напрацювань вчених економістів, намагаючись установити, чи є вони спільними чи різняться для прихованого та відкритого податкового боргу.

Передусім зазначимо, що майже усі науковці, які досліджують питання ухилення від сплати податків, виділяють групу суб'єктивно-психологічних факторів. Характеризуючи морально-психологічний стан платників податків в Україні, вчені звертають увагу на низький рівень правової культури осіб, які займаються господарською діяльністю (і це стосується не лише знань податкового законодавства – прим. авт.), відсутність національних традицій з добросовісного виконання податкових зобов'язань, негативне ставлення до податкової системи [3]. Порівняно з європейськими країнами помірне податкове навантаження сприймається платниками в Україні як високе. На нашу думку, однією з причин такої ситуації є недостатність знань з теоретичних основ оподаткування господарюючих суб'єктів, що разом із правовою неграмотністю посилює ризик виникнення податкового боргу.

У праці [5], серед причин податкової девіації називає «середовище, яке формує дисгармонію чи деформацію потреб, ціннісних орієнтацій». Однією із характеристик середовища є загальний стан фіскальної поведінки податкоплатників у суспільстві. Дж. Гордон встановив, що рішення платника щодо ухилення від оподаткування багато в чому залежить від поведінки інших платників [6]. В Україні ухилення від податків фактично стало нормою поведінки. Кожний новостворений суб'єкт передусім оцінює свої можливості у цьому питанні. Неприятливе для виховання податкової моралі середовище в Україні формує своєю поведінкою й сама влада, здійснюючи неефективне використання мобілізованих за допомогою податків коштів.

На перший погляд, причини суб'єктивно-психологічного характеру призводять до виникнення прихованого податкового боргу. Але практика показує, що навіть і при узгодженій платником сумі податкового зобов'язання, він може докласти максимум зусиль, щоб його не сплатити.

Науковці В. І. Грушко та К. В. Павлюк називають «загальноекономічні причини, тобто ті з них, вирішення яких можливе лише тільки шляхом спільних зусиль всіх ланок влади і які потребують загального оздоровлення економічної ситуації» [7]. Але ці причини дослідниками чітко не визначені, отже, невідомо, про що конкретно йдеться. На нашу думку, до загально-економічних передумов виникнення податкового боргу слід віднести кризові явища в економіці, а саме: падіння темпів

виробництва, інфляційні процеси, розбалансованість банківської системи, зниження платоспроможності населення, кризу платежів (Зазначені причини виназивають також науковці П. Т. Гега, О. М. Десятнюк, С. П. Позняков, І. М. Таранов [1, 8–10]. Ці явища сприяють тінізації економіки, від так приховуванню об'єктів оподаткування. Зростання взаємної заборгованості суб'єктів між собою призводить до браку узгоджених сум к на рахунках для виконання податкових зобов'язань.

Наступна причина – збереження великої кількості збиткових підприємств [7]. На нашу думку, збитковість можна розглядати у двох аспектах. З одного боку – це відсутність джерела для сплати податків, які згідно законодавства, мають сплачуватись з прибутку, наприклад, плата за патент на здійснення певних видів діяльності. Тобто виникає відкритий податковий борг. З другого боку, збитковість може бути штучною, тобто платник приховує доходи, які мають включатися до об'єкту оподаткування, відтак ухиляється від сплати податків, виникає прихований податковий борг.

На здатність платника ухилятися від сплати податків впливає й вид діяльності. Особливо це стосується галузей, функціонування яких пов'язане із потужним готівковим оборотом (торгівля, сфера послуг, громадське харчування, транспорт). Ризиковими є також експортно-імпортні операції, діяльність у сфері обігу цінних паперів.

Далі виокремлюється група причин, пов'язаних із низьким попитом на продукцію вітчизняних виробників та її неконкурентоспроможністю через високі ціни [4, 7, 10]. Дійсно, якщо продукція не реалізується, то уповільнюються вхідні грошові потоки на підприємство. Платник нараховує належні сплаті до бюджету суми податків та обов'язкових платежів, але йому бракує коштів для своєчасних розрахунків. Проте дію даного фактору можна значно послабити через удосконалення фінансового менеджменту, коригування виробничої програми згідно із попитом на продукцію, врахування ризиків зростання цін на елементи собівартості.

З діяльністю суб'єктів господарювання пов'язане також таке джерело ризику податкового боргу як розрахунково-платіжна дисципліна. Недостатність коштів для своєчасних розрахунків з бюджетом може бути викликана проведенням товарообмінних операцій, застосуванням векселів, відволіканням коштів у дебіторську заборгованість, здійсненням операцій з переуступки боргу, несвоєчасним поданням до установ банків платіжних доручень, несвоєчасним перерахуванням коштів на рахунки бюджету з вини банків [7, с. 48]. На стан розрахунків з бюджетом також впливає нестача власних оборотних коштів, зокрема внаслідок існування значних сум бюджетної заборгованості перед суб'єктами господарювання з ПДВ, несвоєчасне повернення переплат, недостатнє бюджетне фінансування окремих підприємств [7]. Ми вважаємо, що ці фактори, як джерело ризику, стосуються лише обмеженої кількості підприємств, а саме тих, які мають заборгованість зі сплати інших видів податків та обов'язкових платежів і могли б її погасити за умови виконання зобов'язань держави перед платниками. Узагальнюючи, можна зробити висновок, що існуюча розрахунково-платіжна дисципліна спричиняє існування податкового боргу, який офіційно обліковується у податкових органах.

Збитковість, неконкурентоспроможність, слабка платіжна дисципліна та інші вади фінансового менеджменту призводять до банкрутства підприємств. У результаті виникає безнадійний податковий борг, на погашення якого держава взагалі вже не може розраховувати. В Україні широких масштабів набули випадки фіктивного банкрутства. Це надзвичайно поширене джерело ризику податкового боргу.

Наступна група причин пов'язана із недосконалістю податкової системи. Це визнають В. І.

Грушко, К. В. Павлюк, С. П. Позняков, І. М. Таранов, А. Є. Гутник.

Серед конкретних причин наводяться такі: надмірна кількість податків та зборів, обтяжливе податкове навантаження, складність в обліку та обчисленні податків, порушення принципів справедливості в оподаткуванні [7, 8, 10].

Аналізуючи цю групу джерел податкових ризиків, зауважимо, що переважно вони стосуються мотивації платників щодо приховування або заниження податків, а не порушення термінів сплати узгодженої суми. На нашу думку, кількість податків навряд чи впливає на рішення платника ухилитися від виконання податкових обов'язків. Поняття надмірної кількості є досить умовним, бо ніхто з науковців не навів переконливих аргументів щодо того, що в Україні кількість податків, які сплачуються, є надмірною. Звісно, на мотивацію платника впливає податкове навантаження. Проте, його рівень не можна розглядати відокремлено від рівня бюджетного споживання. І світовий досвід доводить, що в разі коли податкове навантаження навіть вище, ніж в Україні, платники виконують зобов'язання перед бюджетом.

Складність обліку та механізмів обчислення податків може призводити до неумисних помилок. У результаті платники недонараховують відповідні суми (не ставлячи це за мету). Відтак виникає прихований податковий борг.

Окремо варто зупинитися на питанні справедливості оподаткування як мотивуючого чинника, що зумовлює ризик податкового боргу.

Звертаючись до наукових праць мислителів минулого А. Сміта, Дж. Міла, А. Вагнера, Ф. Еджворта (185 – 1926), А. Пігу ми бачимо, що питання справедливості оподаткування досліджувалося переважно в теоретичній площині: обґрунтовувались принципи податкової справедливості, доводилась доцільність застосування пропорційної та прогресивної систем. Подальший розвиток цієї проблеми, також на теоретичному рівні, набув у працях вітчизняних вчених В. М. Федосова, В. М. Опаріна, О. Д. Василика та зарубіжних науковців - П. Самуельсона, В. Нордхауза, Дж. Стиглица, Ш. Бланкарта. Молоді вітчизняні дослідники Ю. Бицюра, О., Т. Паєнтко, О. Рябчук, Н. Фролова та інші фрагментарно зачіпають деякі прикладні аспекти справедливого оподаткування, базуючи свої дослідження на аналізі положення чинного законодавства України, що регламентує справляння податку з доходів фізичних осіб.

Питання справедливості пов'язане як із обґрунтуванням необтяжливого рівня оподаткування взагалі (про що вже йшлося вище), так із рівномірним його розподілом між платниками. Щодо останнього, варто згадати працю В. П. Вишневського та А. Є. Веткіна, в якій наводяться висновки Дж. Хіндрікса, М. Кина та А. Муто щодо взаємозв'язку між рівнем доходу та схильністю до ухилення. На їх думку, люди з високими доходами більш схильні до ухилення від оподаткування, оскільки мають кращі можливості, щоб заплатити за приховування доходів. Бідніші верстви вважають це несправедливим, що, в свою чергу, підвищує їх схильність до невиконання податкових зобов'язань [6]. Отже, незалежно від нерівномірності розподілу доходів, ухилитися намагаються усі, відтак, джерело ризику податкового боргу посилюється. Зростання прогресивності ставок оподаткування, як вважають зазначені економісти, збільшуватиме схильність до ухилення для багатих, водночас зменшуватиметься у бідних [6]. Виникає питання, чи компенсує у цьому разі більш сумлінне виконання податкових зобов'язань бідними зростання приховуваних доходів багатими. Мабуть, навряд чи. Проте відмовлятися від прогресивності в оподаткуванні, на нашу думку, не можна. Розробку економічно обґрунтованої прогресії варто

здійснювати не з позицій справедливості.

Зауважимо, що науковий пошук у цьому напрямі пройшов тернистий дискусійний шлях, проте досягти однозначного результату так і не вдалося. Виокремилася дві групи науковців – прихильників відповідно пропорційної та прогресивної системи. Представники кожного напрямку наводять досить переконливі аргументи, обґрунтовуючи свою думку, і перспективи формування єдиної позиції з цього приводу не простежуються. Світовий досвід оподаткування доходів громадян також довів життєздатність і пропорційного, і прогресивного підходів, адже обидва застосовуються у практиці функціонування податкових систем різних країн. До цього слід додати, що сам термін «справедливість» є розмитим і чітко не визначеним. Так, у тлумачному словнику української мови знаходимо, що справедливість означає правильне, об'єктивне неупереджене ставлення до кого-, чого-небудь [11]. У словнику [12]. «справедливий» тлумачиться як такий, що діє безпристрасно, згідно з істиною. Проте, істина в кожного своя. Як влучно зауважив Р. Масгрейв: «Індивіди в суспільстві мають свої власні уявлення про справедливість, через те марно говорити, що існує якесь одне вірне визначення, яке претендує на абсолютну правильність» [13]. З таких позицій усунути це джерело податкового ризику, мабуть, не вдасться ніколи. На нашу думку, сконцентруватися треба не стільки на справедливості, скільки на об'єктивних закономірностях функціонування кожного податку та збору та максимально врахувати їх при побудові механізмів обчислення та сплати. Йдеться про те, що кожний податок має своє походження, спирається на відмінні за характеристиками об'єкти оподаткування, має різні можливості щодо встановлення кола платників. Різними є джерела доходів та їх взаємозв'язок з об'єктом оподаткування. Свою специфіку мають всі види діяльності платника повної та своєчасної сплати до бюджету. Отже, важливо здійснити якісний і кількісний. Все це зумовлює різний ступінь ризику для кожного податку стосовно його аналіз ризиків у розрізі податків і результати аналізу врахувати при побудові податкової системи. Безумовно, рівень оподаткування має враховувати фінансовий та майновий стан платника, проте не варто на цьому акцентувати увагу. У будь-якому разі це буде викликати негативну реакцію відповідної категорії платників і намагання ухилитися від сплати. Прямий взаємозв'язок між сумою податку та матеріальними можливостями платника має бути наслідком логічно побудованого механізму справляння кожного податку.

Ризик податкового боргу може підсилюватися й податковою політикою, що проводиться в державі, особливо, коли це стосується введення нових податків, збільшення податкових ставок, розширення бази оподаткування за рахунок включення до неї нових елементів, скасування пільг. Зазначені заходи призводять до зростання податкового навантаження, відтак, до зменшення економічних вигод. Щоб зберегти їх на попередньому рівні, платники шукатимуть шляхів мінімізації платежів до бюджету, не виключено, що й за рахунок порушення законодавства. Проблема загостриться, якщо посилення податкового навантаження не супроводжуватиметься відповідним збільшенням кількості або покращенням якості, що передбачені державою.

Група науковців (П. Т. Гега В. І. Грушко, К. В. Павлюк, С. В. Онишко, А. М. Жеребних, С. П. Позняков,) причиною ухилення від сплати податків та виникнення податкового боргу вважає недоліки чинного законодавства. Зокрема указується на його нестабільність, запутаність, неоднозначність трактування, неузгодженість окремих норм [7 –10, 14]. З цим важко не погодитись. Дійсно, недоліки податкового законодавства насамперед призводять до неумисних помилок в обчисленні податків, які

можуть мати наслідком заниження належних до сплати сум.

У результаті виникає прихований податковий борг. При цьому навіть незначні заниження, допущені кожним платником окремо, можуть вилитися в суттєві недонадходження, якщо помилки допускаються численною групою платників. Занижені суми податків можуть бути виявлені у ході податкових перевірок, так і залишитися поза увагою контролюючих органів. Таким чином, ми підійшли до наступного джерела ризику податкового боргу – недоліки податкового контролю. Цю причину визнають автори праць [3, 6, 8, 10]. Конкретно наводяться такі: недосконалість системи обліку платників податків, недостатній рівень кваліфікації податківців, їх слабка захищеність, неузгодженість дій контролюючих органів у процесі контрольно-перевірочних дій. До цього слід додати відсутність новітніх методик проведення перевірок, недостатньо активне застосування непрямих методів контролю, спрямованих на виявлення тіньових доходів та прихованих об'єктів оподаткування. Все це зумовлює низьку ймовірність виявлення правопорушень. Вплив цього фактору на схильність ухилення від сплати податків був проаналізований зарубіжними вченими М. Алінхемом, А. Сандмо, Г. Кремером та Ф. Гаварі на основі теорії раціонального вибору. Їх розробки були продовжені українськими вченими В. П. Вишневським та А. С. Веткіним, зокрема визначена ймовірність виявлення податкових правопорушень в Україні на рівні 36%. За нашими оцінками результативність податкового контролю в Україні є набагато нижчою [15].

Джерелами ризику податкового боргу є не лише низька ефективність податкових перевірок, а й інші упущення в роботі контролюючих органів. Зокрема, справедливо звертається увага на низький рівень пропагандистської роботи серед податкоплатників та профілактики податкових правопорушень [3]. Недостатньо дієвими та ефективними є також управління податковим боргом. Йдеться про систему заходів впливу на фіскальну поведінку платників та примусового стягнення податкового боргу. Критика вчених абсолютно справедливо спрямована на порядок реструктуризації боргів та механізм взаємозаліків [6, 14]. На нашу думку, недостатньо розвинутим та ефективним є й податковий ризик-менеджмент.

Окремо, як причину податкового боргу, вчені виділяють відсутність відповідальності місцевих органів влади за надходження податкових платежів до державного бюджету з підвідомчих їм територій [7, с.49]. Ми вважаємо, що встановлювати відповідальність для них за податковий борг перед державним бюджетом неправомірно. Чому вони мають відповідати за протиправну поведінку платників? Місцеві органи влади не відносяться законодавством до контролюючих органів, і не мають права проводити перевірки правильності нарахування та своєчасності сплати податків та обов'язкових платежів до бюджету. Це право встановлене для податкових, митних органів та органів державного пенсійного фонду і фонду соціального страхування. Саме вони мають нести відповідальність за неповноту виявлення порушень податкового законодавства.

На нашу думку, коректніше джерелом ризику податкового боргу вважати не відсутність відповідальності, а незацікавленість місцевих органів влади у забезпеченні повноти надходжень податків, які закріплені за державним бюджетом. Отже, логічним є дослідження податкового боргу в контексті між бюджетних відносин.

Засади розподілу податків між державним та місцевими бюджетами в Україні регламентуються Бюджетним кодексом, в якому встановлено виключний перелік платежів, що закріплюються за місцевими бюджетами (статті 64-69). Відповідно платежі, що не входять до цього переліку, мають

зараховуватися до Державного бюджету. Розподіл є нерівномірним.

Це сприяє виникненню податкового боргу. Оскільки основні бюджетоутворюючі податки закріплені за державним бюджетом, то можна припустити, що переважна частина податкового боргу буде формуватися саме в цій ланці бюджетної системами. Ми перевіримо це припущення у третьому розділі роботи, який присвячений оцінці податкового боргу в Україні та обґрунтуємо пропозиції з цього питання.

Варто зауважити, узагальнюючи причини, що призводять до виникнення податкового боргу, що науковці намагаються систематизувати їх за допомогою класифікації. Як правило, виділяється три класифікаційні групи, а саме: причини суб'єктивно-психологічного, нормативно-правового та організаційно-управлінського характеру. Заслуговує на увагу класифікація В. М. Гранатурова та І. Б. Ясенової [2, с. 93]. Але вона стосується видів (а не джерел) податкових ризиків держави взагалі, а не лише податкового боргу. У зв'язку з цим, з урахуванням доробку вчених економістів і практиків, ми пропонуємо наступну класифікацію джерел податкових ризиків, що призводять до податкового боргу:

1. Фактори суб'єктивно-психологічного характеру;
 - корисливий інтерес;
 - податкова культура і мораль.
2. Економічні:
 - скорочення обсягів виробництва;
 - зниження платоспроможності населення;
 - інфляційні процеси;
 - криза платежів;
 - галузеві особливості та види діяльності;
 - збитковість;
 - банкрутство;
 - конкурентоспроможність;
 - розрахунково-платіжна дисципліна.
3. Правові:
 - нестабільність податкового законодавства;
 - наявність протиріч у законодавстві;
 - законодавча неврегульованість питань;
 - подвійне тлумачення положень законодавства.
4. Управлінські:
 - зміни в податковій політиці:
 - введення нових податків
 - збільшення ставок податків;
 - впровадження (скасування) податкових пільг;
 - розширення бази оподаткування;
 - недоліки податкової системи;
 - організаційні:
 - недосконалість обліку

- недостатня захищеність податківців
- неузгодженість дій контролюючих органів
- кадрові

5. Політичні

Кожна група джерел податкових ризиків по різному впливає на ймовірність виникнення податкового боргу. Цей вплив може бути прямим або опосередкованим. Крім того, між самими групами існує певний взаємозв'язок. Важливо, на нашу думку, встановити характер цього взаємозв'язку та виділити першочергові та другорядні джерела. Це допоможе розробити відповідні заходи в системі управління боргом, адже, щоб розв'язати проблему, треба усунути причини, що до неї призвели.

Науковці по-різному бачать основну причину податкового боргу (йдеться про причину ухилення від сплати податків). І. І. Кучеров першоджерелом податкової злочинності називає морально-психологічні фактори [4], А. Є. Гутник – корисну мотивацію [3]. На думку І. М. Таранова, «недосконалість системи оподаткування в Україні можна розглядати як одну з передумов ухилення від сплати податків» [10]. Д. Б. Соколовський вважає, що першою причиною є уміння платників приховувати об'єкти оподаткування та брак майстерності контролерів у питанні їхнього виявлення, а також у зв'язку з неможливістю здійснення всеосяжного контролю [16]. З імовірністю виявлення податкових правопорушень також пов'язують першопричину ухилення від сплати податків В. П. Вишневський та А. Є. Веткін [6].

У запропонованій нами класифікації ризиків податкового боргу групу факторів суб'єктивно-психологічного характеру ми розмістили на рівень вище інших груп, оскільки передусім вони формують тип платника щодо його ставлення до сплати податків. На фіскальну психологію платника впливають економічні та політичні фактори. Так, кризові явища в економіці, фінансова скрута можуть змусити платника змінити ставлення до виконання обов'язків перед бюджетом і вивести частину оборотів у «тінь». Досить сильним є також вплив політичних процесів, що відбуваються в суспільстві. Законслухняність залежить від ставлення платника до влади, від його довіри та поваги до неї.

Незважаючи на вихідний характер суб'єктивно-психологічних факторів, їх вплив є необхідною, але недостатньою умовою виникнення податкового боргу. Так, фіскальна психологія законслухняних платників, які не ставлять на меті ухилитися від сплати податків, взагалі не є джерелом ризику виникнення податкового боргу. Невиконання ними податкових зобов'язань може бути спричинене помилками в нарахуванні податків унаслідок вад чинного законодавства або недостатньої професійної підготовки кадрового складу посадових осіб платника, що відповідають за розрахунки з бюджетом. Тобто причини правового й управлінського характеру є необхідною і достатньою умовою виникнення ризику податкового боргу. Несвоєчасна сплата податків законслухняним платником може бути викликана також браком коштів на рахунку платника на момент настання терміну виконання податкових зобов'язань. Це – результат або прорахунків у фінансовому менеджменті стосовно організації рухів грошових потоків, або незадовільного фінансового стану, спричиненого збитками, неконкурентоспроможністю, зниженням попиту на продукцію у зв'язку з кризовими явищами в економіці.

Фіскальна психологія платників, які умисно порушують законодавство, формується, насамперед, під впливом корисливого інтересу. Проте, це також необхідна, але недостатня умова виникнення ризику

податкового боргу.

Якщо під корисливим інтересом розуміти економічну вигоду, то платник податку порівнюватиме втрати від сплати податку та від невиконання податкових зобов'язань перед бюджетом. Вигоду він отримає тоді, коли прихована сума не буде виявлена при перевірці.

В іншому випадку платнику доведеться сплатити податок, і штраф, що, звісно, є не вигідним. У зв'язку з цим варто погодитись із думкою В. П. Вишневського, А. Є. Веткіна та Д. Б. Соколовського, що основною причиною ухилення від оподаткування є низька ймовірність виявлення порушень податкового законодавства в процесі податкового контролю. За таких обставин, як справедливо зауважують наковці, розмір штрафних санкцій не буде мати значення [6]. Але ми не можемо погодитися з тим, що для протидії ухиленню слід намагатися забезпечити більш високу ймовірність виявлення порушень, а не накладати високі штрафи [6]. На нашу думку, результативний контроль має бути доповненим такою системою штрафних санкцій, яка б запобігала порушенню удруге. Саме від санкцій залежить дієвість контролю. При незначних штрафах вигідніше не вносити платежі в бюджет, адже навіть за умови виявлення порушення сплатити треба буде пізніше (перевірки здійснюються 1 раз на три роки, а то й рідше), а не сплачені суми можна використати як фінансовий ресурс. Фактор контролю має визначальний вплив на прийняття рішення стосовно виконання податкових зобов'язань та для платників, які виконують податкові зобов'язання тільки під наглядом податківців. Тільки результативний та дієвий контроль може запобігти прояву їх антифіскальної поведінки.

Варто звернути увагу, що деякі платники декларують достовірні суми податкових зобов'язань, але вчасно не сплачують їх, намагаючись затягнути час до закінчення терміну позовної давності або імітуючи банкрутство, щоб мати підстави для списання заборгованості. Ззовні це виглядає таким чином, що сумлінний платник не має на меті обманювати державу, а просто потрапив у скрутне фінансове становище, яке не дозволяє йому виконати податкові зобов'язання. З позицій менеджменту податкового боргу такі платники потребують особливої уваги та відповідних заходів, відмінних від тих, які слід застосовувати, коли дійсно платник тимчасового має важкий фінансовий стан з об'єктивних причин.

Визначивши, що невисока результативність контролю є основною умовою невиконання зобов'язань перед бюджетом, в процесі менеджменту варто зосередити увагу на усуненні причин, що зумовлюють низьку ймовірність виявлення порушень. Окрім зазначених вище чинників організаційного, методичного характеру, а також кадрового забезпечення контролю, слід відмітити корисливий інтерес, політичний фактор, недоліки чинного законодавства та галузеві особливості діяльності платників, які є необхідними і достатніми умовами виникнення ризику податкового боргу.

Річ у тім, що корисливий інтерес, притаманний як податкоплатнику, так і суб'єктам, що здійснюють податковий контроль. Він може призводити до розвитку корупційних явищ, відтак – до умисного невиявлення порушень податкового законодавства. Йдеться про те, що податківці знають про факт порушення, але не фіксують його в актах перевірок. Цьому сприяє політичний фактор. Адже, якщо представник влади одночасно веде бізнес, то він може впливати на хід перевірки.

Недоліки чинного законодавства зумовлюють помилки при нарахуванні податків як у платників, про що ми вже зазначали вище, так і у податкових органів. Часто податківці самі не знають як правильно трактувати ту чи іншу правову норму, що може призводити до недонарахування належних до сплати сум.

Проведення результативного контролю часто ускладнюється галузевими особливостями діяльності платника. Йдеться про сферу торгівлі, громадського харчування, побутового обслуговування, транспортних послуг, будівництва, операцій з цінними паперами. Діяльність у цих сферах основана на готівкових оборотах, які можуть документально не оформлюватись.

Оскільки між здійсненням тієї чи іншої операції, яка має певні податкові наслідки, і податковим контролем є часовий лаг, то встановити достовірність об'єктів оподаткування на основі документів не можливо. Платник це чудово розуміє і має усі умови для невиконання зобов'язань перед бюджетом.

Висновки

Виходячи з викладеного вище можна зробити висновок, що ризики податкового боргу генерує як платник, так і держава. При цьому джерела ризиків з боку платника не завжди є достатньою умовою виникнення податкового боргу. На відміну від цього, джерела ризиків з боку держави завжди є необхідною, достатньою умовою для антифіскальної поведінки платників. Держава встановлює правила гри та не в змозі контролювати їх дотримання з боку платників. Ці обставини слід враховувати при здійсненні податкового ризик-менеджменту, мета якого усунути причини або мінімізувати можливості платника несвоєчасної та неповної сплати податків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Десятнюк О. М. Моніторинг податкових ризиків: навч.-метод. посіб. – Тернопіль: Воля, – 2003. – 152 с.
1. Гранатуров В. М., Ясенова І. Б. Податковий ризик держави: визначення та класифікація К.: Фінанси України. – 2007. – №10. – с. 86–95.
2. Гутник А. Є. Предупреждение налоговой милицией уклонений от уплаты налогов / Гутник А. Є. – К.: Аттика, 2001. – 176 с.
3. Кучеров И. И. Налоговые преступления: – М.: ЮрИнфоР, – 1997. – 224 с.
4. Безгубенко О Ю. Податкове мислення та форми девіантної поведінки податкоплатників. Фінанси України. – 2002. – № 9. – с. 36–41.
5. Вишне夫斯基 В. П., Уход от уплаты налогов: теория и практика: [монография] / В. П. Вишне夫斯基, А. С. Веткин - НАН Украины. Ин-т экономики пром-сти. – Донецк, – 2003. – 228 с.
6. Грушко В. І., Павлюк К. В. Податковий борг: причини та шляхи скорочення // Вісник Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка.– економіка. – 2004 р. – №69. – с. 47–51.
7. Позняков С. П. Адміністративно-правове забезпечення погашення податкового боргу в Україні. – К.: ІТФ, – 2008. – 271 с.
8. Гега П. Т. Правові основи податкової системи, правопорушення, проблеми, рішення. – К., 1996. – 167 с.
9. Таранов І. М. Економічні передумови податкових деліктів. Фінанси України. – 2000. – № 4 – с. 114–121.
10. Новый тлумачний словник української мови: Т.3. - К.: АКОНІТ. – 2003. – 863 с.
11. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Словарь русского языка Под ред.– 20-е изд., – М.: Рус. яз. 1988. – 750 с.

12. Б'юкенен Дж. М., Суспільні фінанси і суспільний вибір: два протилежні бачення держави / Дж. Б'юкенен, Р. А. Масгрейв. – К.: КМ Академія, 2004. – 175 с.
13. Онишко С. В., Жеребних А. М. Виконання податкових зобов'язань в Україні. // Фінанси України. – 2001. – №7. – с. 104–114.
14. Тимченко О. М. Ефективність податкового аудиту в Україні // Економіка і держава. – 2009. – №3. – С. 19-22.
15. Соколовський Д. Б. Еволюційний аспект ухилення від обов'язкових платежів і «проблема сумлінності» / Соколовський Д. Б. - НАН України Інститут економіки пром-сті. – Донецьк, 2002. – 84 с.

Надійшла 27.07.2009

УДК 65.011.3:334.012.64

ВПРОВАДЖЕННЯ СИТУАЦІЙНОГО ПІДХОДУ ДО УПРАВЛІННЯ РИЗИКОМ НА МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

О.Є. СОЛОМЕНКО

Київський національний університет технологій та дизайну

У статті розглянуто положення ситуаційного підходу до управління ризиком на малих підприємствах, обґрунтовано необхідність впровадження управління ризиковою ситуацією, основними складовими якого є діагностика та класифікація ситуацій, зовнішні та внутрішні фактори ризику, інформаційне забезпечення, методи аналізу та управління

Проблемою функціонування та розвитку малого бізнесу є низька життєздатність малих підприємницьких структур. Це зумовлено, насамперед, недостатністю фінансових ресурсів поряд з низькою ефективністю їх використання. Подолання несприятливих тенденцій можливе за умови застосування на малих підприємствах сучасних підходів до управління з обов'язковим урахуванням факторів, які спричинюють існування ризику в господарській діяльності.

Одним із сучасних напрямків менеджменту є ситуаційний підхід. Головною передумовою цього підходу є твердження, що не має єдиного способу виконання будь-якої управлінської функції, ефективне управління полягає у виборі методів управління в конкретній ситуації, які найбільш відповідають цій ситуації. Найбільш придатні концепції та методи можливо вибрати тільки після ознайомлення з конкретними обставинами, за яких буде здійснюватися діяльність, тобто ситуаційний підхід припускає, що застосування тих або інших методів управління визначається ситуацією.

Об'єкти та методи дослідження

Ситуаційний підхід покликаний на узгодження конкретних прийомів і концепції менеджменту з певними ситуаціями для досягнення цілей компанії з найбільшою ефективністю, він трактує внутрішні змінні як ситуаційні фактори, що діють усередині компанії. До них належать цілі, структура, задачі (функції управління), технологія та люди [1].

Зважаючи на це, ситуаційний підхід доцільно застосовувати, зокрема, в процесі управління ризиком на малих підприємствах. Система ризик-менеджменту на малому підприємстві повинна ґрунтуватися на управлінні ризиковою ситуацією з метою забезпечення адаптації діяльності підприємства до змін зовнішнього середовища, при одночасному перетворенні внутрішнього середовища